

دانشگاه سام نور

اقتصاد خرد ۱

(رشته اقتصاد)

دکتر یگانه موسوی جهرمی

امروزه کتاب‌خوانی و علم‌آموزی، نه تنها یک وظیفه‌ی ملی، که یک واجب دینی است.

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتاب‌خوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه‌ی فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه‌ی الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پر بار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه‌ی مطالعه‌ی هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد و رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز از این وضعیت بارها اظهار گله و ناخشنودی نموده‌اند.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره‌ی دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه‌ی دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان، تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه‌ی بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین

سوره‌ای که بر آن فرستاده‌ی عظیم‌الشان خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد شده‌است: «اقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه‌ی انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند.

دانشگاه پیام‌نور با گستره‌ی جغرافیایی ایران‌شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه‌جا و همه‌وقت، به‌عنوان دانشگاهی کتاب‌محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه‌سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره‌گیری از تجربه‌های گرانقدر استادان و صاحب‌نظران برجسته کشورمان، کتاب‌ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام‌نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به‌طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه‌ی مهم و خطیر یاری‌رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه‌ی خطیر یاری می‌رسانند، سپاسگزاری می‌نماییم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام‌نور را منزلگاه اندیشه‌سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده‌اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

دانشگاه پیام‌نور

فهرست مطالب کتاب

یازده
پانزده

پیشگفتار
راهنمای مطالعه

۱	فصل اول: درآمدی بر علم اقتصاد
۱	هدف کلی
۱	هدف‌های یادگیری
۲	مقدمه
۳	۱-۱ معرفی و تعریف علم اقتصاد
۳	۱-۱-۱ زمینه‌های تفکر اقتصادی
۶	۱-۱-۲ تعریف علم اقتصاد
۷	۲-۱ طبقه‌بندی علم اقتصاد
۱۱	۳-۱ طبقه‌بندی کالاها و خدمات
۱۳	۴-۱ ابزار تحلیل اقتصادی
۱۷	۵-۱ سؤالات اساسی اقتصاد
۲۲	۶-۱ تعریف مرز امکانات تولید (PPF)
۲۷	۱-۶-۱ نرخ نهایی تبدیل و انتقال منحنی امکانات تولید
۳۲	۷-۱ معیارهای ارزیابی عملکرد اقتصادی
۳۳	خلاصه فصل اول
۳۷	خودآزمایی تشریحی فصل اول
۳۸	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول
۳۹	فصل دوم: بازار: عرضه و تقاضا
۳۹	هدف کلی
۳۹	هدف‌های یادگیری

۴۰	مقدمه
۴۴	۱-۲ طبقه‌بندی بازار
۴۶	۱-۱-۲ بازار رقابت کامل
۴۷	۲-۱-۲ بازار رقابت انحصاری
۴۸	۳-۱-۲ بازار انحصار چندجانبه
۴۹	۴-۱-۲ بازار انحصار دوجانبه
۵۰	۵-۱-۲ بازار انحصار کامل
۵۰	۶-۱-۲ بازار انحصار دوطرفه
۵۱	۲-۲ تقاضا در بازار ستاده‌ها
۵۱	۱-۲-۲ عوامل مؤثر بر تقاضا
۶۵	۲-۲-۲ حرکت روی منحنی تقاضا و انتقال منحنی تقاضا
۷۱	۳-۲-۲ منحنی تقاضای بازار
۷۴	۳-۲ عرضه محصول (ستاده‌ها) در بازار
۷۵	۱-۳-۲ عوامل مؤثر بر عرضه
۸۲	۲-۴-۲ حرکت روی منحنی عرضه و جابه‌جایی منحنی عرضه
۸۵	۳-۴-۲ منحنی عرضه بازار
۸۸	۵-۲ تعادل بازار
۹۱	۱-۵-۲ تغییرات در تعادل بازار
۹۶	خلاصه فصل دوم
۹۹	خودآزمایی تشریحی فصل دوم
۱۰۱	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم
۱۰۳	فصل سوم: کشش
۱۰۳	هدف کلی
۱۰۳	هدف‌های یادگیری
۱۰۴	مقدمه
۱۰۵	۱-۳ کشش تقاضا
۱۰۵	۱-۱-۳ کشش قیمتی تقاضا
۱۱۷	۲-۲-۳ رابطه بین کشش قیمتی تقاضا با درآمد کل و درآمد نهایی
۱۲۱	۳-۲-۳ عوامل مؤثر بر کشش قیمتی تقاضا
۱۲۴	۳-۳ کشش درآمدی تقاضای کالا
۱۲۶	۴-۳ کشش متقابل قیمت و تقاضا
۱۲۷	۵-۳ کشش عرضه
۱۳۴	خلاصه فصل سوم
۱۳۶	خودآزمایی تشریحی فصل سوم
۱۳۷	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم

۱۳۹	فصل چهارم: نظریه رفتار مصرف‌کننده: ترجیحات و محدودیت درآمدی
۱۳۹	هدف کلی
۱۳۹	هدف یادگیری
۱۴۰	مقدمه
۱۴۱	۴-۱ عقلانیت مصرف‌کننده
۱۴۲	۴-۲ مطلوبیت و ارزیابی آن
۱۴۵	۴-۳ مطلوبیت کل و مطلوبیت نهایی کالاها
۱۵۰	۴-۴ منحنی‌های بی‌تفاوتی
۱۵۷	۴-۶ نرخ نهایی جانشینی دو کالا
۱۶۱	۴-۷ محدودیت بودجه
۱۶۴	۴-۸ تعادل مصرف‌کننده
۱۷۱	خلاصه فصل چهارم
۱۷۲	خودآزمایی تشریحی فصل چهارم
۱۷۳	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل چهارم
۱۷۵	فصل پنجم: نظریه رفتار مصرف‌کننده: تقاضا
۱۷۵	هدف کلی
۱۷۵	هدف‌های یادگیری
۱۷۶	مقدمه
۱۷۶	۵-۱ تقاضای معمولی
۱۷۷	۵-۱-۱ استخراج تابع تقاضای معمولی
۱۸۱	۵-۱-۲ استخراج منحنی تقاضای معمولی
۱۸۴	۵-۳ اثر جانشینی و اثر درآمدی
۱۸۷	۵-۳-۱ تفکیک دو اثر جانشینی و درآمدی
۱۹۴	۵-۳ استخراج منحنی تقاضای جبرانی
۱۹۶	۵-۴ منحنی «قیمت - مصرف»
۱۹۶	۵-۴-۱ استخراج هندسی منحنی «قیمت - مصرف»
۱۹۸	۵-۴-۲ کاربردهای منحنی «قیمت - مصرف»
۲۰۱	۵-۴-۳ استخراج جبری تابع «قیمت - مصرف»
۲۰۲	۵-۵ تغییرات در درآمد پولی
۲۰۳	۵-۵-۱ استخراج هندسی منحنی «درآمد- مصرف»
۲۰۴	۵-۵-۲ منحنی انگل و کشش درآمدی
۲۰۸	۵-۵-۳ استخراج جبری تابع «درآمد- مصرف»
۲۰۹	۵-۵-۴ استخراج جبری تابع انگل
۲۱۱	۵-۶ راه‌حل گوشه‌ای
۲۱۴	۵-۷ نقشه منحنی‌های بی‌تفاوتی غیرمعمول
۲۱۶	خلاصه فصل پنجم

۲۱۸	خودآزمایی تشریحی فصل پنجم
۲۱۸	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل پنجم
۲۲۱	فصل ششم: نظریه رفتار بنگاه: تولید
۲۲۱	هدف کلی
۲۲۱	هدف‌های یادگیری
۲۲۲	مقدمه
۲۲۳	۱-۶ تعریف تابع تولید
۲۲۳	۱-۱-۶ عوامل تولید ثابت و عوامل تولید متغیر
۲۲۴	۲-۱-۶ کارایی اقتصادی در تولید
۲۲۵	۳-۱-۶ کوتاه‌مدت و بلندمدت
۲۲۷	۲-۶ تئوری تولید در کوتاه‌مدت
۲۳۸	۱-۲-۶ مراحل تولید
۲۴۲	۲-۲-۶ منحنی‌های تولید برای مقادیر مختلف نهاده ثابت
۲۴۳	۳-۲-۶ تقارن مراحل تولید
۲۴۸	۴-۲-۶ کشش محصول نسبت به عامل تولید متغیر
۲۵۰	۳-۶ تئوری تولید با دو عامل متغیر
۲۵۱	۱-۳-۶ منحنی‌های تولید یکسان
۲۶۱	۲-۳-۶ تابع تولید در حالت‌های خاص
۲۶۴	۳-۳-۶ مرحله اقتصادی تولید
۲۶۶	۴-۳-۶ خط هزینه یکسان
۲۶۸	۵-۳-۶ ترکیب بهینه عوامل تولید
۲۷۷	۶-۳-۶ کشش جانشینی
۲۸۰	۴-۶ مسیر توسعه
۲۸۲	۵-۶ بازده نسبت به مقیاس
۲۸۴	۶-۶ تغییر در قیمت عوامل تولید
۲۸۶	۸-۶ پیشرفت فناوری و طبقه‌بندی آن
۲۸۹	خلاصه فصل ششم
۲۹۳	خودآزمایی تشریحی فصل ششم
۲۹۴	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل ششم
۲۹۵	فصل هفتم: نظریه رفتار بنگاه: هزینه تولید
۲۹۵	هدف کلی
۲۹۵	هدف‌های یادگیری
۲۹۶	مقدمه
۲۹۶	۱-۷ مفهوم هزینه
۲۹۸	۱-۱-۷ هزینه فرصت

۲۹۹	۲-۷ تجزیه و تحلیل نظریه هزینه
۳۰۰	۱-۲-۷ تئوری هزینه در کوتاه مدت
۳۱۰	۲-۲-۷ رابطه هزینه های متغیر متوسط و متوسط کل با هزینه نهایی
۳۱۵	۳-۳-۷ رابطه تولید و هزینه در کوتاه مدت
۳۲۰	۳-۷ تئوری هزینه در بلندمدت
۳۲۵	۱-۳-۷ انتخاب مطلوب ترین تشکیلات تولیدی در بلندمدت
۳۲۵	۲-۳-۷ صرفه ها و زیان های ناشی از افزایش مقیاس
۳۲۸	۳-۳-۷ مقایسه منحنی هزینه متوسط بلندمدت در شرایط مختلف بازدهی
۳۲۹	۴-۳-۷ هزینه کل در بلندمدت (LTC)
۳۳۵	۵-۳-۷ مقایسه هزینه کل کوتاه مدت و بلندمدت
۳۳۸	۶-۳-۷ رابطه هزینه نهایی در کوتاه مدت و بلندمدت
۳۴۰	۴-۷ رابطه ضریب تابع تولید و کشش هزینه
۳۴۳	۵-۷ رابطه هزینه بلندمدت و تابع تولید
۳۴۵	۶-۷ استخراج تابع عرضه
۳۴۷	خلاصه فصل هفتم
۳۴۹	خودآزمایی تشریحی فصل هفتم
۳۵۰	خودآزمایی چهارگزینه ای فصل هفتم
۳۵۳	پاسخ نامه
۳۶۹	فهرست راهنما
۳۷۵	منابع

تقدیم به استاد فرهیخته

جناب آقای دکتر پرویز داودی
که از ایشان بسیار آموختم

پیشگفتار

در دنیای امروز، شناخت و تجزیه و تحلیل پدیده‌های اقتصادی به کمک علم اقتصاد صورت می‌گیرد. قدمت علم اقتصاد بیش از دو قرن است. در این مدت، به واسطه گسترش جوامع مختلف و روابط اقتصادی انسان‌ها و پیچیده‌تر شدن این روابط، اندیشمندان بسیاری به این علم روی آورده و سبب پیشرفت‌های علمی در این زمینه شده‌اند. رشد فزاینده دامنۀ فکری علم اقتصاد و اهمیت آن تا حدی بوده است که به محققان ممتاز علوم اقتصادی نیز مانند محققان سایر علوم، همچون فیزیک و شیمی، جایزه نوبل اعطا می‌شود.

همۀ افراد به نوعی با انتخاب‌های اقتصادی، مانند خرید اتومبیل یا پس‌انداز برای دورۀ بازنشستگی، روبه‌رو هستند. گاه انتخاب‌های اقتصادی مانند تصمیم‌گیری مدیران بنگاه‌ها در مورد تکنیک‌های تولیدی مبتنی بر هزینه مؤثر، جنبه تجاری دارد. حتی برخی از انتخاب‌ها که به ظاهر انتخاب سیاسی است، مانند شرکت در رأی‌دهی عمومی، دارای جنبۀ اقتصادی است؛ زیرا این انتخاب‌ها با توجه به برنامه‌های اقتصادی احزاب و کاندیداها مانند تمرکز بر آموزش عمومی و همگانی رایگان و یا تمرکز بر بیمۀ سلامت

عمومی، صورت می گیرد. انتخاب های مذکور از منظر علم اقتصاد خرد بررسی می شود، بنابراین، مطالعه این شاخه از علم اقتصاد جذابیت دارد.

به طور کلی، در چارچوب علم اقتصاد خرد، رفتار اقتصادی افراد حقیقی و حقوقی، صنایع مختلف، ساختار و عملکرد انواع بازار و تعامل خریداران و فروشندگان بررسی و تجزیه و تحلیل می شود. بر این اساس، در بسیاری از موقعیت ها، توصیه ها و دستورات اصول پایه ای علم اقتصاد خرد به عاملان و سیاست گذاران اقتصادی کمک می کند تا پیامدهای انتخاب هایشان را بفهمند و تصمیم گیری خوب اقتصادی بگیرند.

دانشجویان گاهی از خود سؤال می کنند چرا باید مباحث اقتصادی را مطالعه کنند و از یادگیری این مباحث چه منفعتی نصیبشان خواهد شد؟

اقتصاد، دانش مفیدی برای دانشجویانی است که می خواهند در مورد سیاست های اقتصادی دولت، کسب و کار و یا تصمیم گیری و انتخاب های شخصی خود بهتر فکر کنند. البته دانشجویانی که با هدف مطالعه و یادگیری اقتصاد پا به این عرصه می گذارند باید در شاخه های دیگر (ریاضیات، تجارت، تاریخ، هنر و...) نیز دارای توانایی و مطالعات لازم باشند.

بنابراین هدف از نوشتن کتاب حاضر به عنوان منبع درسی، آن است که دانشجویان با مباحث اقتصاد خرد آشنا شوند. در عین حال سعی شده است آن ها به این رشته علاقمند شوند و در مسیری قرار گیرند که همچون یک «اقتصاددانان فکر کنند». بسیار محتمل است که همه دانشجویان نمی خواهند یک اقتصاددان باشند، اما می توانند تصمیم گیران خوبی در زمینه های مالی، تجاری، حرفه ای و حتی زندگی باشند. در واقع، مباحث پایه ای اقتصاد خرد و فهم درست آن به دانشجویان کمک می کند تصمیم گیران خوبی باشند و برای امور مختلف زندگی شان به گونه مناسب تری تصمیم گیری کنند.

ساماندهی مطالب کتاب حاضر براساس مباحث مقدماتی برای آشنایی با علم اقتصاد و نظریه های مربوط به نقش اقتصادی افراد در قالب مصرف کننده و تولیدکننده صورت گرفته است. از این رو، فصل اول با تعریف علم اقتصاد، زمینه های فکری و طبقه بندی آن آغاز می شود. در ادامه، پس از معرفی طبقه بندی کالاها و خدمات و ابزار تحلیل اقتصادی، سؤالات اساسی اقتصاد مطرح می شود. در انتها، توضیحات لازم در مورد مرز امکانات تولید و معیارهای ارزیابی عملکرد اقتصاد (کارایی و عدالت اجتماعی) ارائه می شود.

ساختار فصل دوم به این ترتیب است که ابتدا طبقه‌بندی بازار و تعریف انواع بازار مطرح خواهد شد. سپس، با عنایت به اینکه بازار به ساختمانی تشبیه می‌شود که دارای دو ستون اصلی به نام‌های تقاضا و عرضه است، برای درک عملکرد بازار ستاده در مورد تقاضا و عرضه این بازار توضیحات لازم ارائه می‌شود و در انتهای فصل، تعادل بازار بررسی خواهد شد.

در فصل سوم، باتوجه به اصول حاکم بر رفتار مصرف‌کننده و محدودیت درآمدی وی، چگونگی انتخاب مصرف‌کننده بیان می‌شود. سپس در فصل چهارم چگونگی شکل‌گیری تقاضا از طریق بررسی رفتار مصرف‌کننده مطالعه و استخراج منحنی تقاضا و عوامل مؤثر بر آن بررسی می‌شود.

در فصل پنجم، چگونگی تصمیم‌گیری مصرف‌کننده مطالعه می‌شود که چه ترکیبی از محصولات (کالاها و خدمات) را باتوجه به محدودیت بودجه خود خریداری کند. در دو فصل بعدی با بررسی رفتار اقتصادی بنگاه، زمینه‌های لازم برای استخراج عرضه یک محصول فراهم می‌شود. برای شناخت عرضه، لازم است رابطه عوامل تولید (نهادها) با محصول (ستاده) را باعنوان تئوری تولید مطالعه و سپس هزینه تولید را بررسی کرد.

در فصل ششم، ضمن تشریح اقتصادی تولید و مراحل آن، باتوجه به هدف حداقل کردن هزینه برای سطح مشخصی از محصول و یا به حداکثر رساندن سطح تولید به ازای سطح مشخصی از هزینه، چگونگی تعیین ترکیب بهینه عوامل تولید توضیح داده شده است. همچنین، در فصل ششم تعیین سطح تولید بهینه محصول، براساس هدف به حداکثر رساندن سود، تشریح شده است.

در فصل هفتم، پس از ارائه مباحث مربوط به هزینه تولید و انواع آن، در دوره زمانی بلندمدت و کوتاه‌مدت، تابع عرضه محصول استخراج شده است. در این فصل ملاحظه خواهد شد که نحوه شکل‌گیری هزینه‌های تولید به رابطه عوامل تولید (نهادها) با محصول (ستاده) و قیمت عوامل تولید بستگی دارد.

شایان ذکر است که در نگارش این کتاب برای ارائه و نتیجه هرچه بهتر و بیشتر مطالب، بعد از توضیحات کافی سعی شده از ابزارهای جبری و هندسی استفاده شود

تا به گفته ابرونینگ فیشر^۱ (۱۸۹۲) «این جهان اقتصاد با این منطق مه‌آلود به کمک ابزار ریاضی به صورت خطوطی محکم و کامل ظاهر می‌شود تا توهم قدیمی زائل و نتیجه بهتر و بیشتری از آن درک شود.» بنابراین، ریاضیات برای درک اصول علم اقتصاد خرد به‌طور قطع لازم و مفید است. البته ریاضیات نمی‌تواند جانشین روش‌های تحلیلی در علم اقتصاد باشد و دانشجویان می‌توانند به کمک دانش ریاضیات درک خود را از مفاهیم اقتصاد خرد گسترش دهند و با حل تمرین‌ها به‌توانایشان بیفزایند.

کتاب حاضر در سه جلد (اقتصاد خرد ۱، اقتصاد خرد ۲ و اقتصاد خرد ۳) حاصل سال‌ها تدریس مؤلف در درس اقتصاد خرد در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری است. در تدوین این کتاب سعی شده‌است، در قالب خودآموز، موضوعات به روش توصیفی، ریاضی و هندسی ارائه شود. امیدوارم انتشار این کتاب به‌عنوان یک منبع درسی خودآموز، مفید و کمک‌کننده برای تدریس و فراگیری مباحث اقتصاد خرد، به‌ویژه برای استادان و دانشجویان دانشگاه پیام نور، به‌کار رود.

در پایان، فرصت را مغتنم شمرده و از همکار فرهیخته گروه اقتصاد دانشگاه پیام نور، جناب آقای دکتر فرهاد خدادادکاشی، ویراستار علمی کتاب، به جهت صرف وقت و راهنمایی‌های ارزنده‌شان، قدردانی می‌شود. از سرکار خانم دکتر خدیجه دیده‌بان و آقای دکتر مهران فرج‌الهی، مدیران محترم دفتر تدوین و تولید کتب و محتوای آموزشی دانشگاه و همکاران ایشان که با تلاش فراوان امکان چاپ کتاب را فراهم آوردند، تشکر می‌شود. همچنین لازم است از همراهی و همکاری صمیمانه خانم مریم مهدیزاده (دانشجوی دکتری اقتصاد) در زمینه جست‌وجو و تهیه منابع، بازخوانی مکرر فصول و ارائه پیشنهادها مناسب، تصحیح نمودارها و تهیه فهرست واژگان، سپاسگزاری شود. جا دارد از خانم‌ها نرگس خاکی به‌جهت همکاری بی‌دریغشان در ویرایش ادبی و مرضیه زهره به جهت ترسیم نمودارها تشکر شود. در ضمن از خانم مهناز صفایی کارشناس محترم گروه اقتصاد که همواره در همه امور اداری یاری‌دهنده بودند، سپاسگزاری می‌شود.

یگانه موسوی جهرمی

زمستان ۱۳۹۴

راهنمای مطالعه

دانشجوی عزیز، «اقتصاد خرد ۱» از دروس اصلی رشته اقتصاد است که در برنامه مصوب رشته مذکور گنجانده شده است. کتاب حاضر به عنوان منبع این درس مشتمل بر هفت فصل تدوین گردیده است.

فصل نخست، با هدف فراهم ساختن زمینه‌های آشنایی دانشجو با چگونه اندیشیدن اقتصاددانان و ابزارهای تحلیلی و مفاهیم کلیدی علم اقتصاد تألیف شده است. در فصول دو و سه، ضمن معرفی انواع بازار، تقاضا و عرضه به عنوان ستون‌های بازار و مفهوم کاربردی کشش در ارتباط با آن دو بیان شده است. برای آشنایی یادگیرنده با چگونگی استخراج تقاضا، نظریه رفتار مصرف‌کننده در دو فصل چهار و پنج، تشریح شده است. نظریه رفتار بنگاه، با هدف آشنایی یادگیرنده با چگونگی تصمیم‌گیری در مورد عرضه محصول، در چارچوب دو مبحث تولید و هزینه تولید به ترتیب، در فصول شش و هفت، تألیف شده است.

❖ داشتن برنامه برای انجام هر کاری، از جمله مطالعه و فراگیری، مانند داشتن نقشه سفر و رفتن به راهی است که قبلاً آن را نیموده‌اید. بدون نقشه هم می‌توانید راهی را طی کنید اما مسلماً یا به نتیجه مطلوب نخواهید رسید و یا با صرف منابع و زمان بیشتر نتیجه‌ای نه چندان مطلوب به دست خواهید آورد. مطالعه و فراگیری با برنامه‌ای با زمان‌بندی مناسب برای شما دانشجویان دانشگاه پیام‌نور اهمیت به‌سزایی دارد. زیرا اکنون شما در نظام آموزشی تحصیل می‌کنید که با تجربه آموزشی پیشین شما متفاوت است. شما در فرایند یادگیری گذشته خود بعضاً متکی به کلاس و تدریس دبیر

بودید حال آنکه در نظام آموزشی این دانشگاه باید اساساً متکی به کتاب، تلاش و برنامه‌ریزی خود برای یادگیری باشید. در این نظام، استاد بیشتر نقش راهنما دارد تا یاددهنده. بر همین اساس، مؤلف سعی کرده تا با بیان ساده و روشن مطالب در قالب کتاب خود آموز شما را در این امر یاری دهد.

کلاس در نظام آموزشی دانشگاه پیام‌نور در ساعاتی محدود و با برنامه‌ای از پیش تعیین شده، به منظور رفع اشکال تشکیل می‌شود. بنابراین، با برنامه‌ریزی صحیح خود و با عنایت به برنامه زمان‌بندی و بودجه‌بندی کتاب (تعیین فصول برای مطالعه هر جلسه) که توسط استاد برای شما طراحی و عرضه می‌شود، با مطالعه کامل در جلسات کلاس حاضر شوید و فرصت رفع اشکالات خود را از دست ندهید. توصیه می‌شود هنگام مطالعه حتماً سؤالات و نکات مبهم خود را یادداشت کنید تا بتوانید در جلسات رفع اشکال آن‌ها را مطرح کنید.

* هنگام حضور در جلسات رفع اشکال درس کاملاً هوشیار باشید و به سؤالات سایر دانشجویان و توضیحات استاد گوش فرا دهید. در مباحث کلاس مشارکت کنید و اگر می‌توانید از آن‌ها یادداشت مختصری بردارید و بعد از کلاس نوشته‌ها و یادداشت‌های خود را مرتب کنید و به جای مناسبی در کتاب درسی خود منتقل کنید تا در زمان مطالعه مجدد بتوانید برای درک بهتر مطالب از آن‌ها استفاده کنید.

* در ابتدای هر فصل، اهداف کلی و یادگیری مورد انتظار بیان شده‌است. هنگام مطالعه هریک از فصول کتاب، قبل از هر چیز لازم است به این اهداف توجه کنید. زیرا آگاهی از اهداف، در شما نسبت به موضوع مورد بحث انگیزه و علاقه ایجاد می‌کند و به مطالعه شما جهت می‌دهد.

* به منظور یادگیری بهتر، هنگام مطالعه مجدد با کلمات و جملات خود، مفاهیم و مطالب مهم هر فصل را خلاصه نویسی کنید.

* برای خلاصه‌نویسی از نقشه‌های ذهنی (نمودارها) و درخت یادگیری استفاده کنید. پس از درج تاریخ و موضوع اصلی هر یادداشت خلاصه، آن‌ها را مرتب و هفتگی اساسی فصل هستند و بقیه مطالب و فعالیت‌ها برای یادگیری آن تنظیم شده‌اند. از این‌رو پس از اتمام مطالب هر فصل قسمتی با عنوان «خلاصه فصل» نگارش شده‌است که دربرگیرنده این مفاهیم است. پس از مطالعه هر فصل، تأمل در قسمت «خلاصه

فصل» می‌تواند، به‌علاوه خلاصه تهیه‌شده توسط خودتان و تطبیق این دو و تکمیل یکی از آن‌ها، به‌تعمیق یادگیری در شما کمک کند. توجه داشته باشید که خلاصه فصل برای حفظ کردن و یادگیری سطحی مطالب نیست.

* در پایان هر فصل، چند نمونه پرسش با عنوان «خودآزمایی فصل» ارائه‌شده که پاسخ آن‌ها در انتهای کتاب آمده است. اکیداً توصیه می‌شود پس از مطالعه کامل هر فصل ابتدا از فرآیند یادگیری خود و دستیابی به مهارت‌های پیش‌بینی‌شده در اهداف (کلی و یادگیری) فصل مربوط اطمینان حاصل کنید. سپس خودآزمایی آن فصل را پاسخ دهید. همچنین توصیه می‌شود فوراً به پاسخنامه مراجعه نکنید. پاسخنامه، برای مقایسه پاسخ‌های شما با جواب صحیح پرسش‌ها تهیه شده‌است تا بتوانید آموخته‌های خود را محک بزنید و آزمون کنید. بنابراین، همواره پس از پاسخ‌دادن به سؤالات خودآزمایی‌ها به پاسخنامه مراجعه کنید.

نکاتی در شیوه‌های مطلوب تدریس

همکار محترم، توجه به توصیه‌های زیر می‌تواند در غنا بخشیدن به ساعات رفع اشکال و بهره بیشتر دانشجویان از دانش و تجربه شما مؤثر باشد.

* در تدریس این کتاب از شیوه رفع اشکال گروهی و در برخی زمینه‌ها مانند مفهوم تقاضا و عرضه، و ساختار آن‌ها و مقایسه میان رفتار مصرف‌کننده و رفتار بنگاه اقتصادی، از شیوه‌های تدریس فعال به‌ویژه بحث گروهی استفاده شود. بهره‌گیری از موضوعات روز در مثال‌ها و بحث‌ها، گذشته از تنوع‌آفرینی، در تسهیل امر «یادگیری و یاددهی» مؤثر است.

* مناسب است قبل از شروع کلاس، برنامه زمان‌بندی شده‌ای جهت رفع اشکال درس و سایر فعالیت‌های ممکن با عنایت به حجم کتاب و تعداد جلسات محدود تشکیل کلاس تهیه و در اولین جلسه کلاس به دانشجویان ارائه کنید. توصیه می‌شود در این برنامه برگزاری حداقل یک آزمون پیش‌بینی شود. این اقدام، علاوه بر آنکه می‌تواند از تکرار موضوعات جلوگیری کند و بازدهی کلاس را افزایش دهد، مثالی برای رفتار اقتصادی خواهد بود.

* گذشته از اهداف کلی که در ابتدای هر فصل مشخص شده است، اهداف یادگیری نیز در همان ابتدای فصول آمده است تا همکاران محترم از انتظارات آموزشی آگاه شوند و در فرایند «یادگیری و یاددهی» نقش سازنده خود را بهتر ایفا کنند.

* به منظور فعال شدن دانشجویان در امر یادگیری و تقویت مهارت های تفکر (استدلال، تشخیص، کسب، یادآوری، تجزیه و تحلیل و ...)، همکاران محترم می توانند با مشارکت خود آنان، نمونه های خودآزمایی در پایان هر فصل را گسترش دهند.

* از طرح مقولات جزئی و مباحث جنبی دامنه دار که ارتباط مستقیم به درس ندارد و گاه در جریان آموزش اختلال ایجاد می کند، پرهیز شود.

* به منظور تقویت مهارت پژوهش و ایجاد علاقه نسبت به مباحث اقتصاد خرد ۱، همکاران محترم می توانند به تناسب عنوان فصول کتاب، دانشجویان را جهت تهیه متون علمی و کاربردی مشابه تشویق و راهنمایی کنند. مجموعه فعالیت های دانشجویان در این زمینه می تواند به شکل مدون در کتابخانه مرکز محل استقرار و حتی در صورت صلاحدید در کتابخانه دیجیتال دانشگاه، برای استفاده دیگر دانشجویان نگهداری شود.

فصل اول

درآمدی بر علم اقتصاد

هدف کلی

هدف کلی فصل اول آن است که دانشجو با چگونه اندیشیدن اقتصاددانان، ابزارهای تحلیلی و مفاهیم کلیدی علم اقتصاد آشنا شود.

هدف‌های یادگیری

پس از مطالعه این فصل دانشجو قادر خواهد بود:

۱. بیان کند که علم اقتصاد چگونه علمی است و زمینه‌های فکری این علم چیست.
۲. مفاهیمی چون کمیابی، هزینه فرصت و نهایی‌گرایی را تعریف کند.
۳. علم اقتصاد را تعریف کند.
۴. طبقه‌بندی علم اقتصاد را تشریح کند.
۵. تفاوت بین اقتصاد اثباتی و اقتصاد دستوری را بیان کند.
۶. حیطه مطالعاتی اقتصاد خرد و اقتصاد کلان را تشخیص دهد.
۷. با رسم نمودار، ارتباط عوامل اقتصادی را در یک اقتصاد بسته توضیح دهد.
۸. برای کالاها و خدمات از دیدگاه‌های گوناگون مانند ویژگی‌ها و موارد کاربرد آن‌ها طبقه‌بندی‌هایی مطرح کند.
۹. ابزارهای تحلیل اقتصادی را شناسایی کند و نقش هریک از آن‌ها را در تحلیل‌های اقتصادی درک کند.

۱۰. مراحل ساخت نظریه را توضیح دهد.
۱۱. مفهوم الگوی اقتصادی را درک کند.
۱۲. سؤالات اساسی علم اقتصاد را برشمارد و نحوه پاسخ‌گویی نظام‌های مختلف اقتصادی به این سؤالات را توضیح دهد و با یکدیگر مقایسه کند.
۱۳. مرز امکانات تولید را تعریف و کاربرد آن را بیان کند.
۱۴. مفهوم کارایی را در علم اقتصاد تشریح کند.
۱۵. معنای عدالت اجتماعی را در علم اقتصاد بیان کند.

مقدمه

علم اقتصاد که در زمره علوم اجتماعی است، به مطالعه و بررسی پدیده‌های مربوط به رفتار مادی انسان‌ها می‌پردازد و در پی کشف رمز و راز این پدیده‌هاست. در این شاخه از دانش بشری سعی می‌شود علت بروز هر پدیده مشخص شود تا به کمک یافته‌های مربوط، رفتار مادی انسان‌ها که ناشی از طبیعت و تعقل آن‌هاست، قانون‌مند شود. در این صورت، می‌توان از یک‌طرف رفتارهای اقتصادی آینده انسان‌ها را پیش‌بینی کرد و از طرف دیگر با تصمیم‌گیری‌های صحیح‌تر، زندگی افراد جامعه را راحت‌تر و ایمن‌تر ساخت. بر این اساس، در چارچوب روش‌شناسی علم اقتصاد، رفتار عاملان اقتصادی (خانوارها، بنگاه‌ها و دولت)، با استفاده از ابزار تحلیلی و معیارهای ارزیابی این علم، بررسی می‌شود.

برخی از اندیشمندان معتقدند علم اقتصاد، علم انتخاب است؛ زیرا انسان خواستار بهره‌مندی از همه امکانات است اما به دلیل وجود محدودیت‌هایی (جغرافیایی، زمانی، مالی، دانشی، فناورانه و ...) ممکن نیست. بر همین اساس، می‌توان دریافت که هر جامعه‌ای از منظر اقتصادی، با توجه به محدودیت‌های پیش‌رو، در پی اتخاذ روشی جهت انتخاب برخی از خواسته‌های خود و برآورده کردن آن‌ها است. برای گام گذاشتن در این راه لازم است مشخص شود که چه کالاها و خدماتی (سرمایه‌ای، مصرفی، واسطه‌ای و ...) و از هر کدام به چه مقدار، چگونه و برای چه گروهی از افراد جامعه باید تولید شود. علم اقتصاد برای پاسخ‌گویی به سؤالات مذکور از ابزار یا مکانیزمی مانند مرز امکانات تولید و مکانیزم بازار استفاده می‌کند.

از این رو، فصل حاضر با تعریف علم اقتصاد، زمینه‌های فکری و طبقه‌بندی آن آغاز می‌شود. در ادامه، پس از معرفی طبقه‌بندی کالاها و خدمات و ابزار تحلیل اقتصادی، سؤالات اساسی اقتصاد مطرح می‌شود. در انتها، توضیحات لازم در مورد مرز امکانات تولید و معیارهای ارزیابی عملکرد اقتصاد (کارایی و عدالت اجتماعی) ارائه می‌شود.

۱-۱ معرفی و تعریف علم اقتصاد

برخی از اقتصاددانان بر این عقیده‌اند که علم اقتصاد «دانش حس عام»^۱ است. بدین معنا که آنان در ارائه مطالب خود استدلال خاصی را به کار نمی‌گیرند. تئوری یا مفهومی در تمام اقتصاد وجود ندارد که بتوان آن را با یک جمله ساده بیان کرد. هرچند که گاهی اقتصاددانان برای ارائه نظرات و ایده‌های خود از معادلات، روابط ریاضی و نمودارها استفاده می‌کنند، ولیکن نباید تصور شود که علم اقتصاد شاخه‌ای از ریاضیات است. در حیطه علم اقتصاد، ریاضیات نقش کاتالیزور و کمک‌کننده برای بیان روشن‌تر، درک و یادگیری بهتر مطالب دارد.

در علم اقتصاد همانند علومی چون روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، سیاست و...، رفتار انسان‌ها مورد مطالعه قرار می‌گیرد. برای مثال، روان‌شناسان شکل‌گیری فرم شخصیتی انسان‌ها را مطالعه می‌کنند. همچنین آن‌ها نسبت به اینکه چگونه انگیزش‌ها و قالب شخصیتی افراد رفتار آن‌ها را نسبت به یکدیگر شکل می‌دهد، حساس هستند و به این امر دقت می‌کنند.

۱-۱-۱ زمینه‌های تفکر اقتصادی

زمینه‌های تفکر علم اقتصاد شامل کمیابی، انتخاب و هزینه فرصت است که با مطالعه آن‌ها درک می‌شود اقتصاددانان چگونه می‌اندیشند.

۱. کمیابی: کمیابی مهم‌ترین مفهوم اقتصادی است. منظور از کمیابی در علم اقتصاد این است که هر چیزی به اندازه‌ای که می‌خواهید، ندارید. این کمیابی با یک معیار فیزیکی قابل اندازه‌گیری نیست. یک زمین‌شناس ممکن است بگوید که سنگ معدن قلع نسبت به آهن کمیاب‌تر است، ولی در دیدگاه اقتصادی گفته می‌شود که هر

1. The Science of Common Sense

2. Scarcity